

Uloga kontakta u međuetničkim odnosima kod djece nižih razreda osnovne škole

---

Žagar, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:919082>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij psihologije

**ULOGA KONTAKTA U MEĐUETNIČKIM ODNOSIMA
KOD DJECE NIŽIH RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE**

Diplomski rad

Tea Žagar

Mentorica: doc. dr. sc. Jasmina Tomašić Humer

Osijek, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za psihologiju

Diplomski studij psihologije

Tea Žagar

**ULOGA KONTAKTA U MEĐUETNIČKIM ODNOSIMA
KOD DJECE NIŽIH RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE**

Diplomski rad

Društvene znanosti, polje psihologija, grana socijalna psihologija

Mentorica: doc. dr. sc. Jasmina Tomašić Humer

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 2.10.2020.

JMBAG: 01222180486

Potpis:

Sadržaj

Uvod.....	1
Razvijanje međugrupnih stavova kod djece	1
Važnost međugrupnog kontakta	4
Socijalna distanca kao mjera predrasuda i kontakt.....	6
Prosocijalno ponašanje djece i kontakt	7
Kontakt u kontekstu Istočne Slavonije.....	8
Cilj, problem i hipoteza istraživanja	10
Metoda.....	10
Sudionici	10
Instrumenti	11
Postupak.....	12
Rezultati	13
Testiranje preduvjeta za korištenje parametrijskih postupaka.....	13
Deskriptivna statistika	13
Povezanost različitih dimenzija kontakta, socijalne distance i prosocijalnog ponašanja	16
Doprinos različitih dimenzija kontakta socijalnoj distanci i prosocijalnom ponašanju	18
Rasprava	21
Dobiveni nalazi – deskriptivni podaci.....	21
Odnos kvalitete kontakta, kvantitete kontakta, broja bliskih prijatelja, socijalne distance i prosocijalnog ponašanja	24
Nedostaci i implikacije istraživanja	27
Zaključak	30
Literatura.....	31

Uloga kontakta u međuetničkim odnosima kod djece nižih razreda osnovne škole

Sažetak

Cilj ovoga istraživanja bio je istražiti ulogu kvalitete i kvantitete ostvarenog kontakta te broja bliskih prijatelja iz vanjske grupe kod dvije odrednice međuetničkih odnosa, socijalne distance i prosocijalnog ponašanja. Istraživanje je provedeno individualno na uzorku od 154 učenika nižih razreda osnovne škole, ujedno pripadnika većine i manjine. Instrumenti, koji su već ranije korišteni u različitim drugim višeeetničkim kontekstima na djeci jednake dobi (npr. Sjeverna Irska, Makedonija, Izrael), prevedeni su i adaptirani na hrvatski i srpski jezik. Korelacijska analiza pokazala je kako je socijalna distanca značajno negativno povezana sa svim dimenzijama kontakta, dok se za prosocijalno ponašanje pokazalo da je značajno pozitivno povezano s kvantitetom i kvalitetom kontakta. Provedenim hijerarhijskim regresijskim analizama dobiveno je da su kvaliteta i kvantiteta kontakta negativni prediktori socijalne distance. Nadalje, za prosocijalno ponašanje je utvrđeno da je pozitivan prediktor kvaliteta kontakta, ujedno i medijator u odnosu kvantitete kontakta i prosocijalnog ponašanja. Dobiveni nalazi ukazuju na potencijalnu korist intervencija poticanja međuetničkog kontakta i u ranijoj dobi, čija je važnost do sada potvrđena u brojnim istraživanjima provedenima u različitim međuetničkim kontekstima, ali na drugim populacijama.

Ključne riječi: međuetnički odnosi, kontakt, socijalna distanca, prosocijalno ponašanje, djeca

The role of contact in interethnic relations among primary school children

Abstract

The aim the study was to investigate the role of quality and quantity of contact and the number of close outgroup friends in two determinants of interethnic relations - social distance and prosocial behaviour. The research was conducted individually on a sample of 154 primary school children, also members of ethnic majority or minority. The instruments, which were previously used in various other multiethnic contexts on children of the same age (e.g. Northern Ireland, Macedonia, Israel), were translated and adapted into Croatian and Serbian language. Correlation analysis showed that social distance was significantly negatively associated with all dimensions of contact, while the prosocial behavior is shown to be significantly positively associated with contact quantity and quality. Hierarchical regression analyzes showed that quality and quantity were negative predictors of social distance. Furthermore, prosocial behavior has been shown to be a positive predictor of contact quality, as well as a mediator in the relationship between contact quantity and prosocial behavior. The obtained findings indicate the potential benefit of interventions that would encourage interethnic contact at an earlier age, the importance of which has so far been confirmed in numerous studies conducted in different interethnic contexts, but in other populations.

Keywords: interethnic relations, contact, social distance, prosocial behaviour, children

Uvod

Međugrupni odnosi, koji obuhvaćaju međugrupne stavove, pristranosti, vjerovanja i prosudbe o pripadnicima različitih grupa, oblikuju socijalni svijet. Istraživanja su pokazala da postoji kontinuitet između rano formiranih stavova i iskustava u djetinjstvu te sustava vjerovanja i ponašanja u odrasloj dobi, odnosno, da rano stečena vjerovanja i stavovi ostaju u socio-psihološkom repertoaru odrasle osobe (Bandura, 1986; Kagan i Moss, 1962; sve prema Bar-Tal, Diamond i Nessie, 2017). Zbog toga je neophodno razumjeti kako i u kojem trenutku pojedinci postaju inkluzivni ili isključivi prema pojedincima iz različitih grupa. S obzirom na to da djeca počinju razvijati etnički identitet vrlo rano (Nesdale i sur., 2004) i postaju svjesniji međuetničkih odnosa, pa čak razvijaju i predrasude (Aboud i sur., 2012), vrlo je važno razumjeti njihova iskustva i odnose s drugim etničkim grupama, kao i mehanizme koji promiču pozitivne međugrupne odnose. To je osobito važno u zajednicama koje su bile ili su trenutno suočene s međugrupnim sukobom, jer u takvim situacijama djeca razvijaju repertoar reakcija prema drugoj grupi već od vrlo rane dobi, koji se u okolnostima nepostojanja međuetničkog sukoba možda ne bi razvio (Nesdale i sur., 2004).

Razvijanje međugrupnih stavova kod djece

Iako se često percipira da su djeca "netaknuta" negativnim socijalnim pristranostima koja su specifična za odrasle, mnoga istraživanja pokazala su kako se stereotipi i predrasude u nekom obliku pojavljuju u vrlo ranoj dobi (Bigler i Liben, 2007). Predrasude se često definira kao negativna uvjerenja, emocije ili bihevioralne namjere prema drugoj osobi na temelju članstva te osobe nekoj socijalnoj grupi (npr. Aboud, 1998; Brown, 1995). Velik broj istraživanja bavio se razvojem etničkih predrasuda kod djece, kao i mnogih povezanih konstrukata, poput razvoja svijesti o etničkoj pripadnosti, etničke samoidentifikacije i etničkog stereotipiziranja (Aboud, 1988; Brown, 1995; Davey, 1983; Nesdale, 1999, 2001, 2004; sve prema Nesdale i sur., 2004). Takva istraživanja koristila su metode utemeljene na etničkoj preferenciji i tehnikama pripisivanja osobina pripadnicima različitih grupa. Utvrđeno je kako djeca mogu razlikovati druge na temelju fizičkih znakova (npr. boja kože) već od vrlo rane dobi (od oko četiri godine) te da im njihova etnička svijest omogućava eksplicitno razlikovanje članova različitih etničkih skupina. Također, postoje opsežni dokazi da djeca od četiri godine nadalje mogu točno identificirati vlastitu pripadnost etničkoj skupini, da pokazuju

sve jaču sklonosti vlastitoj grupi sa šest do sedam godina te uspoređuju vlastiti status kao člana neke grupe s drugim etničkim grupama (npr. Aboud, 1988; Brown, 1995; Davey, 1983; Goodman, 1946; Milner, 1996; Nesdale, 2001; Radke i Trager, 1950; Vaughan, 1987; sve prema Nesdale i sur., 2004).

Istraživanja koja su pokušavala utvrditi kada i kako djeca razvijaju stavove prema vanjskim grupama većinom su se usmjeravala na rano (od 2. do 6. godine) i srednje djetinjstvo (od 6. do 11. godine) te su različite teorije pokušale objasniti dobivene nalaze. Prema sociokognitivnoj teoriji (Aboud, 1988; Aboud i Doyle, 1996; sve prema O'Driscoll, Taylor i Dautel, 2018) većina sedmogodišnjaka ima negativan stav prema pripadnicima vanjske grupe. Hoće li se ti stavovi održati i kasnije u djetinjstvu ovisi o razvoju perceptivnih i kognitivnih procesa povezanih s razvojem konkretnog mišljenja, koje pomaže djeci da prepoznaju kako između pojedinaca postoje individualne varijacije (Doyle, Beaudet i Aboud, 1988; prema O'Driscoll i sur., 2018). Međutim, sociokognitivna teorija ne uzima u obzir važnost društvenog konteksta za razvoj međugrupnih stavova kod djece.

Teorija koja je integrirala kognitivne, razvojne, afektivne i grupne faktore je teorija razvoja socijalnog identiteta (Nesdale, 2004). Prema njoj su dječji međugrupni stavovi oblikovani njihovim znanjem o socijalnom kontekstu u kojem se nalaze. Osim toga, ona pretpostavlja da neće sva djeca razviti predrasude prema vanjskoj grupi (Nesdale, 2007). Prema toj teoriji, predrasude su posljednji korak procesa koji se sastoji od četiri faze: nediferencirana faza, faza etničke svjesnosti, faza etničkih preferencija i faza predrasuda. Tijekom nediferencirane faze i faze etničke svjesnosti, djeca od dvije do tri godine stječu svijest o socijalnim kategorijama i mogu se samoidentificirati kao pripadnici nekih socijalnih grupa. Samoidentifikacija s oko četiri godine dovodi do faze etničke preferencije, koju karakterizira fokusiranje na vlastitu grupu te pokazivanje sklonosti svojoj grupi. Pokazalo se kako pripadnost grupi povećava osjećaj vlastite vrijednosti, zbog čega djeca žele biti prihvaćena, a ne odbačena od strane vlastite grupe, percipiraju se sličnima članovima vlastite grupe i pokazuju međugrupnu pristranost u svojim stavovima i ponašanju (Baumeister i Leary, 1995; Bigler, Jones i Lobliner, 1997; Verkuyten, 2007; sve prema O'Driscoll i sur., 2018). Međutim, te međugrupne pristranosti ne promiču nužno predrasude prema drugim grupama, prema kojima djeca i dalje mogu razviti i imati pozitivne stavove (Nesdale, 2007). Prijelaz od etničke sklonosti do etničkih predrasuda ovisan je o razvoju socio-kognitivnih sposobnosti, poput zauzimanja perspektive i empatije (Nesdale i sur., 2005), kao i različitih unutargrupnih i međugrupnih procesa u određenom socijalnom okruženju. Na primjer, djeca mogu biti

potaknuta da pokazuju predrasude ukoliko njihova socijalna grupa podupire norme isključivanja i nesklonosti prema drugoj grupi (Nesdale, 2004). Nesdale i suradnici (2005) navode kako se etničke predrasude ne pojavljuju kod djece mlađe od 6 do 7 godina, s obzirom na to da njihova socijalna motivacija i razina razumijevanja konteksta njihove okoline nisu dovoljno razvijeni da bi se razvila odbojnost drugih grupa. Međutim, to nije u skladu s nalazima istraživanja u društvima gdje postoji međugrupni sukob, gdje se pokazalo da čak i djeca od dvije do tri godine pokazuju negativne stavove prema "suparničkoj" grupi (npr. Sjeverna Irska, Connolly, Kelly i Smith, 2009; Izrael, Bar-Tal i Teichman, 2005; sve prema O'Driscoll i sur., 2018). Dakle, kontekst dugotrajnog međugrupnog sukoba može katalizirati prijelaz s etničke preferencije na etničke predrasude puno prije nego što je to ranije navedeno (Bar-Tal, Diamond i Nasie, 2017).

Često prihvaćeno gledište je da djeca jednostavno uče etničke stavove i ponašanja od svoje najbliže socijalne okoline, na isti način za koji se pretpostavlja da uče i ostala socijalna ponašanja (Allport, 1954; Rosenfield i Stephan, 1981; sve prema Nesdale i sur., 2004). Jednim od glavnih socijalizacijskih faktora smatra se obitelj, koja je temeljni prenositelj socijalnih normi, pa tako i normi ponašanja prema pripadnicima vanjskih grupa (Steinberg, 2001; prema Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008). No, ako se uzmu u obzir nalazi brojnih istraživanja (npr. Aboud i Doyle, 1996; Allport, 1954; Durkin, 2003; Verkuyten, 2002; O' Bryan, Fishbein i Ritchey, 2004; sve prema Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008), roditeljski utjecaj ovisi o tome kako će ga dijete shvatiti te zatim interpretirati, zbog čega se može reći da on nije izravan. Točnije, bilo kakvi utjecaji na dječje stavove mogu biti posredovani dječjim interpretacijama i percepcijama socijalnih normi koje reguliraju međugrupne odnose i ponašanja unutar zajednice u kojoj dijete živi (Ojala i Nesdale, 2004; prema Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008). Dakle, osim roditelja, dječji referentni okvir mogu biti i njegovi vršnjaci, drugi značajni odrasli (npr. nastavnici), kao i socijalni kontekst područja gdje dijete živi i odrasta (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008). Sve navedeno obuhvaća škola, koja je, nakon obitelji, jedan od najvažnijih faktora socijalizacije djeteta. Djeca u školi usvajaju socijalne norme i vrijednosti zajednice, kao i društveno prihvaćene ideološke i kulturalne obrasce (Gallagher, 2004). Dakle, osim što na razvoj međugrupnih stavova utječe niz individualnih i socijalizacijskih faktora, važnu ulogu imaju i kontekstualni faktori. To može biti trenutni odnos između grupa unutar neke zajednice ili društva, povijest međugrupnog sukoba, razlike u socijalnom statusu ili raspodjeli moći, određeni omjer većine i manjina u nekoj zajednici, društvene norme, itd. (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008).

Važnost međugrupnog kontakta

Mnoga istraživanja ukazala su na važnost međugrupnog kontakta kao faktora koji utječe na grupnu dinamiku i određuje međugrupne odnose. Prema rezultatima brojnih istraživanja, međugrupni kontakt povećava različite pozitivne ishode, poput sklonosti interakciji s pripadnicima vanjskih grupa (Cameron i Rutland, 2006; Cameron i sur., 2006; sve prema Johnston i Glasford, 2017) i stavove prema vanjskim grupama (Pettigrew i Tropp, 2006) te se ti pozitivni učinci proširuju i izvan situacija kontakta (Johnston i Glasford, 2017). Hipoteza kontakta (Allport, 1954) pretpostavlja da kontakt može poboljšati međugrupne odnose, ali da će do toga doći tek nakon što su ispunjeni sljedeći uvjeti: jednak status među grupama, postojanje zajedničkog cilja različitih grupa, suradnja u ostvarivanju tog cilja te autoriteti, odnosno, zakoni i norme koje podržavaju taj kontakt. Kenworthy, Turner, Hewstone i Voci (2005) navode niz psiholoških procesa koji posreduju djelovanje kontakta, poput smanjenog stereotipiziranja zbog usmjeravanja pažnje na pojedinca, a ne na etničke razlike, smanjenu anksioznost, empatiju i zauzimanje tuđe perspektive, te prepoznavanje kontakta kao socijalne norme. Hipotezu kontakta često su provjeravali u istraživanjima, u raznim kontekstima i s različitim grupama pri čemu su korištene brojne istraživačke metode, što ju čini jednom od bolje potkrijepljenih hipoteza u društvenim znanostima. Pettigrew i Tropp (2006) proveli su opsežnu metaanalizu koja je pokazala da kontakt s različitim vanjskim grupama doista dovodi do smanjenja međugrupnih predrasuda. Iako su učinci bili jači kada su svi navedeni uvjeti bili ispunjeni, pokazalo se da je do pozitivnih efekata došlo čak i u nedostatku četiriju uvjeta. Međutim, u uvjetima strukturne nejednakosti, odnosno, kada postoje određene socijalne i statusne razlike između grupa u nekoj zajednici, kontakt može imati i štetne posljedice na međugrupne odnose. Prema Gallagheru (2005), situacija aktualnoga sukoba, kao i povijest sukoba na nekom području može biti prepreka za uspostavljanje bliskog kontakta između pripadnika sukobljenih strana, a može doći i do narušavanja postojećeg kontakta. Također, Bekerman (2002, 2004; prema Čorkalo Biruski i Ajduković, 2012) je u svom istraživanju koje je proveo u izraelskim dvojezičnim školama pokazao kako je upravo politički i društveni kontekst produljenoga međuetničkog sukoba uvjet koji narušava multikulturalnost, odnosno, njezino prakticiranje i uvažavanje.

U već spomenutoj velikoj metaanalizi koju su proveli Pettigrew i Tropp (2006), izračunata srednja vrijednost korelacije kontakta i predrasuda iznosila je -0.21 , te je 94% tih istraživanja izvještavalo o negativnom odnosu kontakta i raznih vrsta predrasuda, odnosno, da je veći kontakt obično bio povezan s manje predrasuda. Pokazalo se da su ti učinci bili značajno

veći za većinske grupe ($r = -.227$) od manjinskih grupa ($r = -.175$). Kada se govori o kontaktu i njegovoj povezanosti s predrasudama, često se navode dvije važne grupe afektivnih medijatora koji objašnjavaju taj odnos. Jedna vrsta tih medijatora su pozitivni prediktori predrasuda koje optimalni kontakt smanjuje, poput anksioznosti prilikom interakcije s vanjskom grupom, strah i ljutnja. Druga vrsta su negativni prediktori predrasuda koje optimalni kontakt povećava, kao što je empatija prema pripadnicima vanjske grupe i mogućnost zauzimanja perspektive članova vanjske grupe, zbog čega dolazi do smanjenja predrasuda. Međugrupni kontakt može povećati i druge medijatore koji smanjuju predrasude, poput pozitivnih emocija (Pettigrew i sur., 2011). Nadalje, rezultati analize Pettigrewa i Troppa (2006) također pokazuju da se učinci kontakta obično generaliziraju dalje od onih pojedinaca koji su bili uključeni u neposredne situacije kontakta. Čak štoviše, generalizacija učinaka kontakta ide daleko šire nego što se to ranije smatralo. Ne samo da stavovi prema onima s kojima je ostvaren neposredan kontakt postaju povoljniji, već se to događa i sa stavovima prema cijeloj vanjskoj grupi i članovima te grupe u različitim situacijama. To povećava potencijal međugrupnog kontakta kao praktičnog, primijenjenog sredstva za poboljšanje međugrupnih odnosa.

Istraživanja kontakta većinom su ispitala stavove i odnose članova većine prema članovima manjine, što se također može vidjeti u metaanalizi Troppa i Pettigrewa (2006), koji su uspjeli pronaći samo 33 istraživanja (od ukupno više od 500) koja su uključivala mjere većine i manjine. Razlog tomu često je jednostavno veća dostupnost sudionika većine, no može se objasniti i većim usmjeravanjem na stavove članova većine s obzirom na to da su često manjine one koje trpe diskriminaciju od strane većine (Binder i sur., 2009). U istoj metaanalizi pokazalo se da su učinci kontakta općenito slabiji za manjine u odnosu na većinu, iako su i dalje jasno vidljivi. Tropp i Pettigrew (2006) su naveli nekoliko razloga tomu - na primjer, članovi većine često su višeg statusa te se svaka percipirana diskriminacija može interpretirati kao potvrda njihovog nižeg statusa. Zatim, zbog različitih očekivanja, članovi većine i manjine mogu jednaku situaciju kontakta iskusiti potpuno drugačije. Točnije, članovi manjine mogu biti puno osjetljiviji na suptilne neravnoteže u moći u odnosu na članove većine. Drugim riječima, Allportovi (1954) optimalni uvjeti u hipotezi kontakta imaju puno više prepreka kada se radi o manjini.

Kada se uzmu u obzir različite dimenzije kontakta, kvaliteta kontakta odnosi se na stupanj u kojemu je kontakt pozitivan i kooperativan, dok kvantiteta kontakta uključuje frekvenciju kontakta osobe s vanjskom grupom. Pokazalo se da kvantiteta kontakta može povećati spremnost članova grupe da interveniraju u korist etničkih manjina (Abbott i Cameron,

2014; prema Johnston i Glasford, 2017). Međutim, ranija istraživanja koja su mjerila i kvantitetu i kvalitetu kontakta pokazala su da je kvaliteta kontakta imala veću vjerojatnost povećanja pozitivnih međugrupnih odnosa (Pettigrew i Tropp, 2006), što je dobiveno u nizu istraživanja u različitim nacionalnim kontekstima (Liebkind, Haaramo i Jasinskaja-Lahti, 2000; Stephan, Diaz-Loving i Duran, 2000; Voci i Hewston, 2003; sve prema Johnston i Glasford, 2017). Osim toga, teoretičari kontakta dugo su naglašavali ulogu intimnosti u smanjenju predrasuda. Odnosno, varijabla koja se proučava i ističe kao posebno učinkovita u smanjenju predrasuda i promicanja boljih međugrupnih odnosa je međugrupno prijateljstvo. Prijateljstvo smanjuje anksioznost i promiče empatiju, što dovodi do pozitivnijih stavova (Pettigrew i Troop, 2006; Pettigrew i sur., 2011; Turner i sur., 2013; sve prema Tomovska Misoška i sur., 2019). Takvi pozitivni efekti kontakta primijećeni su kod učenika osnovne škole u Sjevernoj Irskoj (Hughes i sur., 2013; Turner i sur., 2013; sve prema Tomovska Misoška i sur., 2019), gdje je kontakt u etnički heterogenim školama doveo do pozitivnijih grupnih normi za uspostavljanje prijateljstava s djecom iz vanjske grupe. Uz to, otkriveno je da je organizirani kontakt smanjio međugrupnu anksioznost, poboljšao stavove i povjerenje prema vanjskoj grupi te su djeca bila spremnija ostvariti kontakt s pripadnicima vanjske grupe (Hughes i sur., 2012). Nadalje, u istraživanju u Sjevernoj Makedoniji (Tomovska Misoška i sur., 2019) s osnovnoškolskom djecom, pripadnicima manjine i većine, dobiveno je da su kvaliteta kontakta i broj bliskih prijatelja iz vanjske grupe predviđali veće povjerenje, želju za igrom te sviđanje prema djeci iz vanjske grupe. Nadalje, u istraživanju međuetničkih stavova adolescenata kojeg su proveli Čorkalo Biruški i Ajduković (2012), dobiveno je kako su oni prisnijih kontakata s vanjskom grupom imali pozitivnije stavove prema školskoj i izvanškolskoj međuetničkoj integraciji. Slični rezultati dobiveni su i u istraživanju Tomašić Humer i Milić (2017), u kojemu se pokazalo da su sudionici, djeca viših razreda osnovne škole, koja su imala ranije ostvaren kontakt s drugom etničkom skupinom iskazala manje razine socijalne distance prema toj skupini.

Socijalna distanca kao mjera predrasuda i kontakt

U području kontakta istraživači su gotovo isključivo predrasude mjerili u obliku negativnih stavova ili emocija prema drugoj grupi. Međutim, to nije jedini način mjerenja predrasuda. Od svoje prve formulacije (Bogardus, 1933; Park, 1925; sve prema Bigler i Liben, 2007) socijalna distanca se opetovano koristila kao sastavni dio mjera predrasuda u klasičnim, ali i novijim istraživanjima u tom području. Socijalna distanca odnosi se na aspekt bihevioralne namjere kod predrasude, odnosno nevoljkost stupanja u socijalne odnose različitih stupnjeva

intimnosti s članovima vanjske grupe (Park, 1925; prema Bastian, Lusher i Ata, 2012). Socijalna distanca ima direktne implikacije na socijalnu integraciju. Razumijevanje dovodi li kontakt s jednim članom grupe do sklonosti k povećanju kontakta s drugim članovima iste grupe pruža jasne indikacije za generalizirajuće učinke kontakta. Specifičnije, dovodi li kontakt s vanjskom grupom do želje za više kontakta? Nekoliko istraživanja koristilo je takav pristup (Ata, Bastian i Lusher, 2009; Binder i sur., 2009; sve prema Bastian i sur., 2012) prema kojemu socijalna distanca može biti alternativan put u boljem razumijevanju učinaka kontakta koji smanjuju predrasude. Neka istraživanja pokazala su da prijateljstvo s članovima vanjske grupe smanjuje izbjegavanje vanjske grupe, kao i socijalnu distancu između grupa (Ata, Bastian i Lusher, 2009; Binder i sur., 2009). Mjera kao što je socijalna distanca razlikuje se od uobičajenih mjera predrasuda jer ne uključuje evaluacijski stav ili osjećaje prema vanjskoj grupi. Štoviše, ona nadilazi evaluaciju vanjske grupe baveći se socijalnim posljedicama različitih stupnjeva kontakta (Bastian i sur., 2012).

Prosocijalno ponašanje djece i kontakt

Djeca mogu biti vrlo prosocijalna, što se manifestira kroz ponašanja usmjerena na dobrobit drugih. To uključuje ponašanja poput pomaganja, dijeljenja i pružanja utjehe (Dunfield i Kuhlmeier, 2013; prema Over, 2018). Istraživanja međugrupnih odnosa pokazala su da je podjela s obzirom na pripadnost određenim grupama uvjet koji može ograničavati dječje prosocijalno ponašanje te je sve više istraživanja ispitivalo kako pripadnost nekoj grupi utječe na njegov razvoj (Bigler i Liben, 2006; Dunham, Baron i Banaji, 2008; Kinzler, Dupoux i Spelke, 2007; sve prema Over, 2018). Mnoga od tih istraživanja usmjerila su se na jedan oblik prosocijalnog ponašanja kod djece, a to je raspodjela resursa. Takva istraživanja mjerila su dječje ponašanje u situacijama u kojima djeca raspoređuju resurse članovima različitih grupa, pri čemu raspodjela ne ide njima "na štetu" jer resurse ne mogu zadržati za sebe. Generalno, rezultati pokazuju da djeca raspoređuju više resursa članovima vlastite grupe i spremnija su im pomoći u odnosu na članove vanjskih grupa (Katz, Katz i Cohen, 1976; Sierksma, Thijs i Verkuyten; 2015; sve prema Over, 2018). Isto tako, djeca će vjerojatnije dati više resursa svojim prijateljima (Moore, 2009; prema O'Driscoll i sur., 2018) te očekuju isto i od drugih (Paulus i Moore, 2014; prema O'Driscoll i sur., 2018).

S druge strane, malo se zna o dječjim ponašanjima prema vanjskoj grupi u kontekstu zajednica koje imaju povijest međuetničkog sukoba. Prema razvojnoj teoriji socijalnog identiteta kontinuirana izloženost etničkim podjelama ili sukobu može smanjiti spremnost djece da pomognu članovima vanjske grupe (Nesdale, 2004; prema O'Driscoll i sur., 2018). Umjesto toga, djeca mogu biti motivirana željom da ojačaju status vlastite grupe (Nesdale i sur., 2009; prema O'Driscoll i sur., 2018), što uključuje pristranosti i preferenciju prema onima koje smatraju sličnijima sebi.

Rezultati brojnih istraživanja pokazali su kako je empatija povezana s različitim prosocijalnim ponašanjima prema vanjskoj grupi (Batson i Shaw, 1991; Eisenberg i sur., 2010; sve prema Johnston i Glasford, 2017). U međugrupnom kontekstu empatija se odnosi na zauzimanje perspektive vanjske grupe i doživljavanje emocija poput simpatije i suosjećanja koje motiviraju altruistično ponašanje (Batson i sur., 2002; prema Johnston i Glasford, 2017). U istraživanjima se pokazalo da kvalitativni kontakt povećava empatiju prema različitim vanjskim grupam (Pettigrew i Tropp, 2008; prema Pettigrew i sur., 2011). Nadalje, neki istraživači utvrdili su i da je empatija objašnjavala odnos kvalitete kontakta i pomaganja (Johnston i Glasford, 2017) jer dovodi do percepcije ljudi da su manje različiti od članova vanjske grupe. Nadalje, pokazalo se da je povezana sa smanjivanjem predrasuda i pozitivnim ponašanjima prema stigmatiziranim grupama (Castiglione i sur., 2013). Rezultati toga i sličnih novijih istraživanja djece i mladih sugeriraju da pozitivni međugrupni stavovi, u čijem razvijanju kontakt ima važnu ulogu, mogu poticati prosocijalno ponašanje (Taylor i sur., 2014; Vezzali, Cadamuro, Versari, Giovannini i Trifiletti, 2015; sve prema Taylor i Glen, 2019).

Kontakt u kontekstu Istočne Slavonije

S obzirom na to da je ovo istraživanje provedeno u osnovnim školama u Vukovaru i Dalju, važno je osvrnuti se na tamošnji društveno-politički kontekst. U obje spomenute škole postoji podjela prema jezičnom, a zapravo etničkom načelu. Točnije, djeca hrvatske i srpske nacionalnosti idu u odvojena razredna odjeljenja, što je slučaj u Dalju, dok u školu u Vukovaru još uvijek i u odvojene školske smjene. Kao okvir za takvo uređenje pitanja obrazovanja služio je Erdutski sporazum, politički dokument koji je označio kraj rata u Republici Hrvatskoj i u kojemu su definirani uvjeti mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske. Pozivanjem Srpske manjine na ustavno pravo školovanja na materinjem jeziku i pismu, u Podunavlju su formirana posebna razredna odjeljenja u školama i

vrtićima, gdje se nastava održava na srpskom jeziku, uz upotrebu ćirilicnog pisma, tzv. A model manjinskoga obrazovanja (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008). Opisani model školovanja postoji u Vukovaru, kao i u selima u njegovoj okolici u kojima prevladava srpsko stanovništvo. Zbog navedene situacije međuetnički kontakt u školama dodatno je otežan te se izvan škole ne potiče i ne ohrabruje, što potvrđuju i rezultati mnogih istraživanja (Čorkalo Biruški, 2008). S druge strane, u istraživanjima provedenima u školama pokazalo se kako međuetnički kontakti otvaraju prilike za uspostavljanje bliskijih kontakata, koji su nužni za sklapanje međuetničkih prijateljstava (DuBois i Hirsch, 1990; Howes i Wu, 1990; sve prema Čorkalo Biruški i sur., 2019). U istraživanju koje je provedeno u devet zemalja Europske unije (Szalazi, 2011; prema Čorkalo Biruški i Ajduković, 2012) pokazalo se da, kada su u razredima prisutne manjine, navedeno utječe ne samo na opseg i kvalitetu međuetničkih odnosa kod djece, već dovodi i do povećanja tolerancije prema pripadnicima drugih etničkih pripadnosti. Osim toga, pokazalo se da je etničko „miješanje“ nasuprot odvajanju značajno utjecalo i na stvaranje međuetničkih prijateljstava te da se međuetnički kontakti najmanje ostvaruju u onim školama u kojima su učenici različitih etničkih pripadnosti odvojeni po razredima ili smjenama.

Razvijen je niz intervencija s ciljem promicanja pozitivnih promjena u međuetničkim odnosima, od kojih su se mnoge temeljile upravo na hipotezi kontakta (Kupermintz i Salomon, 2005; prema Tomovska Misoska i sur., 2019). Nalazi istraživanja ukazuju na važnost kontakta u poboljšanju međugrupnih odnosa (Pettigrew i Tropp, 2006), a posebno u okruženjima pogođenima sukobom (Hughes i sur., 2012). Međutim, većina tih istraživanja uključivala je odrasle ili stariju djecu, a vrlo se malo istraživanja bavilo iskustvima mlađe djece (Connolly, 2000; Tomovska Misoska, 2013; Tomovska Misoska i sur., 2019). Stoga se ovo istraživanje bavi odnosom kontakta i nekih odrednica međuetničkih odnosa kod osnovnoškolske djece. Točnije, provjerit će se može li kontakt promicati bolje međugrupne odnose kod djece nižih razreda osnovne škole u zajednici koja iza sebe ima povijest međuetničkog sukoba, te se i dalje suočava s etničkim podjelama.

Cilj, problem i hipoteza istraživanja

Cilj je istražiti ulogu različitih dimenzija kontakta kod dviju odrednica međuetničkih odnosa na pripadnicima manjine i većine koji pohađaju niže razrede osnovne škole.

Problem

Ispitati doprinos različitih dimenzija kontakta, kvalitete i kvantitete ostvarenog kontakta te broja bliskih prijatelja pripadnika vanjske grupe, socijalnoj distanci i prosocijalnom ponašanju prema vanjskoj grupi.

Hipoteza: Očekuje se da će kvaliteta i kvantiteta kontakta te broj bliskih prijatelja pripadnika vanjske grupe biti negativni prediktori socijalne distance, a pozitivni prediktori prosocijalnog ponašanja prema vanjskoj grupi.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 154 sudionika, od čega su 75 (48.7%) bili dječaci, a 79 (51.3%) djevojčice. Sudionici su učenici od prvog do četvrtog razreda iz dvije osnovne škole (Vukovar, Dalj). Ukupno je sudjelovalo 54 učenika četvrtih, 38 učenika trećih, 37 učenika drugih te 25 učenika prvih razreda, u rasponu dobi od 6 do 11 godina ($M = 8.77$, $SD = 1.152$). Od toga, 54 (35.1%) sudionika bili su pripadnici manjinske etničke skupine (Srbi), dok su 100 (64.9%) sudionika bili pripadnici većinske etničke skupine (Hrvati). Sudjelovala su samo djeca koji su imala pristanak roditelja za sudjelovanje u istraživanju.

Instrumenti

Prikupljanje podataka provedeno je korištenjem interaktivnog prijenosnog računala osjetljivog na dodir i korištenjem Qualtrics softvera. Postupci i instrumenti već su ranije korišteni u različitim drugim višetničkim kontekstima (npr. Sjeverna Irska, Makedonija, Izrael; Dautel, 2012; Nesdale i sur., 2009; Tausch i sur., 2007; Tomovska Misoska i sur., 2019; O'Driscoll i sur., 2018; Rhodes i sur., 2017) na djeci slične dobi. Osim toga, provedeno istraživanje proizašlo je iz većeg projekta pod nazivom „Helping Kids! Promoting Positive Intergroup Relations and Peacebuilding in Divided Societies“ (voditeljica istraživanja doc. dr.sc. Laura Taylor, Queen's University Belfast, Irska). Prije upotrebe, instrumenti su prevedeni i adaptirani na hrvatski i srpski jezik (ćirilčno pismo). Od sociodemografskih podataka za svako dijete prikupljene su informacije o spolu, dobi i etničkoj pripadnosti (navedene podatke dali su roditelji). Od ostalih varijabli, ispitane su svijest o kategorizaciji simbola različitih etno-političkih oznaka (hrvatske/srpske), vlastita preferencija etničkih simbola, vlastita preferencija druge djece na temelju njihova imena (hrvatsko/srpsko), percipirana sklonost iz perspektive drugog djeteta prema djeci s različitim imenima (hrvatska/srpska), prosocijalno ponašanje prema drugoj djeci koja pripadaju vanjskoj etničkoj skupini, prosocijalno ponašanje, opća empatija i empatija prema pripadnicima vanjske grupe, kvaliteta i kvantiteta međugrupnog kontakta, broj bliskih prijatelja iz vanjske etničke skupine, socijalna distanca prema pripadnicama vanjske grupe te percipirana razina međugrupnih sukoba u Hrvatskoj. Za potrebe diplomskog rada, korištene su samo neke od ispitanih varijabli koje su detaljnije opisane u nastavku.

Kontakt. Tri čestice korištene za mjerenje kontakta, preuzete iz istraživanja Tausch i suradnika (2007), prevedene su na hrvatski i srpski jezik. Kako bi se sudionicima olakšalo odgovaranje skale za odgovore bile su nadopunjene crtežima. Npr., kako bi odgovorili na pitanje „Koliko vremena provodiš sa srpskom djecom?“, prezentirana je skala Likertovog tipa u obliku crteža pet satova na kojima je prikazana različita količina vremena (*nikada, ponekad, pola vremena, često, cijelo vrijeme*). Navedena čestica korištena je za mjerenje količine kontakta (kvantiteta kontakta), pri čemu viši rezultat označava veću kvantitetu kontakta. Druga čestica uključivala je skalu Likertovog tipa u obliku crteža četiri ruke s različitim položajem palca (gesta "palac gore/dolje"). Djeca su uz pomoć navedenih crteža palca procjenjivala koliko su dobra ili loša njihova iskustva s djecom iz vanjske skupine (*uvijek loša, ponekad loša, ponekad dobra, uvijek dobra*). Ta čestica korištena je za mjerenje kvalitete kontakta. Posljednjom česticom ispitan je broj djetetovih bliskih prijatelja pripadnika vanjske grupe.

Pomoću skale od četiri različita crteža ljudi (*nijednoga, nekoliko, većinu, sve*). Ta čestica korištena je kao mjera aspekta prijateljstva u kontaktu (bliski prijatelji iz vanjske grupe). Viši rezultati i ovdje označavaju pozitivnije sklonosti prema kontaktu.

Socijalna distanca mjerena je pomoću četiri čestice koje su se odnosile na potencijalnu fizičku blizinu sa zamišljenim djetetom, pripadnikom vanjske skupine. Sudionici su na čestice mogli odgovoriti s "DA" ili "NE", pri čemu su sudionici spremni na određenu vrstu kontakta s pripadnicima vanjske grupe odgovarali odgovorom "DA". Ukupni rezultat socijalne distance računa se na način da viši rezultat ukazuje na veću željenu udaljenost od članova vanjske grupe.

Prosocijalno ponašanje. Mjera prosocijalnog ponašanja u ovom istraživanju preuzeta je iz prethodnih istraživanja provedenih u podijeljenim zajednicama (O'Driscoll i sur., 2018; Rhodes i sur., 2017) i adaptirana za ovo istraživanje. Budući da je dijete tijekom trajanja istraživanja dobivalo naljepnice za obavljanje određenih zadataka, djetetu je rečeno da istraživački tim ima još sedam dodatnih naljepnica (*stickera*) koje će se dati drugoj djeci. Nakon toga, predstavljena su im dva crteža djeteta, pripadnika vlastite i vanjske grupe. Zatim se sudionike pitalo koliko bi naljepnica dali svakome djetetu. Objašnjeno i je da oni sami odlučuju kako će ih rasporediti. Ukupan rezultat prosocijalnog ponašanja prema vanjskoj grupi izražen je brojem naljepnica koje je dijete dalo djetetu iz vanjske grupe.

Postupak

Nakon dobivenih suglasnosti ravnatelja škole za provođenje istraživanja u školama kontaktirani su učitelji pojedinih razreda. Uz pomoć učitelja, u okviru roditeljskih sastanaka kontaktirani su roditelji kako bi ih se informiralo o istraživanju i kako bi potpisali suglasnosti za sudjelovanje njihove djece u istraživanju. Roditelji su dobili obrazac s relevantnim informacijama o istraživanju, kao i obrazac za suglasnost sudjelovanja djeteta u istraživanju koji je sadržavao i par sociodemografskih pitanja. Roditelji su zamoljeni da pažljivo pročitaju obrazac, te ukoliko odluče kako ne žele da njihovo dijete sudjeluje u istraživanju označe to na obrascu.

Djeca čiji su roditelji potpisali suglasnosti, a koja su i sama pristala sudjelovati u istraživanju, popunjavala su niz zadataka i odgovarala na različita pitanja. Prikupljanje podataka provedeno je korištenjem interaktivnog prijenosnog računala osjetljivog na dodir i Qualtrics softvera te je prikupljanje podataka djeci prezentirano kao niz igrica, pri čemu su između svakih nekoliko zadataka dobivali naljepnice kao nagradu. Navedeni materijali, odnosno, igrice, adaptirani su s obzirom na dob sudionika. U zadacima su sudionici kategorizirali različite etno-političke simbole, izrazili vlastitu preferenciju različitih etno-političkih simbola i slika, ispitan je stupanj prijateljstva s pripadnicima vanjske etničke grupe, prosocijalno ponašanje sudionika, djetetov stupanj empatije prema pripadnicima vlastite i vanjske grupe, stupanj međugrupnog kontakta, socijalna distanca, dječji stavovi prema pripadnicima vanjske grupe i njihova percepcija sukoba među grupama unutar Hrvatske.

Rezultati

Testiranje preduvjeta za korištenje parametrijskih postupaka

Kako bi se opravdalo korištenje parametrijskih statističkih postupaka, Kolmogorov – Smirnovljev testom (K-S test) provjeren je normalitet distribucije rezultata svih varijabli korištenih u istraživanju. K-S test pokazao je kako distribucije svih varijabli značajno odstupaju od normalne, zbog čega su provedene daljnje provjere, odnosno, izračunati su indeksi asimetričnosti i spljoštenosti svih varijabli (vidjeti Tablicu 1). S obzirom na to da su kod svih varijabli indeksi asimetričnosti manji od tri, a indeksi spljoštenosti manji od osam, distribucije je dopušteno tretirati kao normalne te nastaviti parametrijsku obradu podataka (Kline, 2005).

Deskriptivna statistika

Deskriptivne vrijednosti kvantitete i kvalitete ostvarenog kontakta s pripadnicima vanjske grupe, broj bliskih prijatelja iz vanjske grupe te socijalna distanca i prosocijalno ponašanje prema pripadnicima vanjske grupe na ukupnom uzorku te odvojeno za podgrupe većine i manjine navedene su u Tablici 1.

Tablica 1

Deskriptivni podaci i indeksi asimetričnosti i spljoštenosti korištenih mjera za cijeli uzorak i podgrupe s obzirom na etničku pripadnost (većina i manjina)

	Varijabla	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	<i>Mogući raspon</i>	<i>K-S</i>	<i>S</i>	<i>K</i>
Ukupno	Kvantiteta kontakta	154	2.32	1.083	0	4	0-4	.23**	.12	-.83
	Kvaliteta kontakta	154	2.27	0.769	0	3	0-3	.27**	-.86	.30
	Broj bliskih prijatelja	154	1.23	0.897	0	3	0-3	.28**	.47	-.43
	Socijalna distanca	154	0.76	1.172	0	4	0-4	.37**	1.44	.97
	Prosocijalno ponašanje	150	3.04	0.674	1	4	0-7	.35**	-.85	1.85
Većina	Kvantiteta kontakta	100	2.17	1.045	0	4	0-4	.27**	.25	-.38
	Kvaliteta kontakta	100	2.21	0.782	0	3	0-3	.25**	-.91	.69
	Broj bliskih prijatelja	100	1.08	0.907	0	3	0-3	.31**	.75	-.02
	Socijalna distanca	100	0.91	1.280	0	4	0-4	.34**	1.17	.08
	Prosocijalno ponašanje	97	2.95	0.704	1	4	0-7	.37**	-1.01	1.89
Manjina	Kvantiteta kontakta	54	2.59	1.108	1	4	0-4	.20**	-.16	-1.30
	Kvaliteta kontakta	54	2.39	0.738	1	3	0-3	.33**	-.77	-.74
	Broj bliskih prijatelja	54	1.50	0.818	0	3	0-3	.25**	.11	-.43
	Socijalna distanca	54	0.48	0.885	0	4	0-4	.41**	2.10	4.51
	Prosocijalno ponašanje	53	3.23	0.577	2	4	0-7	.35**	-.04	-.28

Napomena: K-S - rezultat na Kolmogorov – Smirnovljevom testu; K – Indeks asimetričnosti; S – Indeks spljoštenosti; * $p < .05$, ** $p < .01$

Različite dimenzije kontakta

Kao što je vidljivo iz Tablice 1, za cijeli uzorak utvrđeno je kako na kvantiteti kontakta sudionici u prosjeku imaju više vrijednosti u odnosu na središnju vrijednost mogućeg raspona ($t(153) = 3.65$; $p < .01$). Nadalje, prosječni rezultati podgrupe manjine i većine značajno se razlikuju ($t(152) = 2.35$; $p < .05$) na način da sudionici manjine izvještavaju o više kontakta s vanjskom grupom od sudionika većine. Osim toga, rezultati kvantitete kontakta kod podgrupe manjine značajno su viši od središnje vrijednosti mogućeg raspona ($t(53) = 3.93$); $p < .01$). Dakle, dobiveni rezultati ukazuju na srednje visoku kvantitetu kontakta kod većine, dok je kod manjine ona prilično visoka.

Što se tiče kvalitete kontakta, za cijeli uzorak utvrđeno je kako sudionici u prosjeku imaju više vrijednosti u odnosu na središnju vrijednost mogućeg raspona ($t(153) = 12.47$; $p < .01$). Ne postoji statistički značajna razlika između podgrupa, no i kod podgrupe većine i manjine sudionici su u prosjeku imali više vrijednosti u odnosu na središnju vrijednost mogućeg raspona ($t_{većina}(99) = 9.08$; $p < .01$, $t_{manjina}(53) = 8.86$; $p < .01$). Dobiveni rezultati ukazuju na prilično dobru kvalitetu odnosa i kod većine i kod manjine.

Nadalje, za cijeli uzorak utvrđeno je kako sudionici u prosjeku imaju niže vrijednosti na broju bliskih prijatelja iz vanjske grupe u odnosu na središnju vrijednost mogućeg raspona ($t(153) = -3.77$; $p < .01$). Utvrđene su značajne razlike u broju bliskih prijatelja s vanjskom grupom između podgrupa manjine i većine ($t(152) = 2.84$; $p < .01$), odnosno, sudionici manjine imali su značajno veći broj bliskih prijatelja iz vanjske grupe u odnosu na sudionike većine. Pri tome su sudionici podgrupe većine imali niže rezultate u odnosu na središnju vrijednost ($t(99) = -4.63$; $p < .01$), dok su se rezultati sudionika manjine kretali oko središnje vrijednosti raspona. Dobiveni rezultati ukazuju na malen broj bliskih prijatelja kod vanjske grupe, koji je kod većine manji nego kod manjine.

Socijalna distanca i prosocijalno ponašanje

Kao što je vidljivo iz Tablice 1, za socijalnu distancu utvrđeno je kako sudionici u prosjeku imaju niže vrijednosti u odnosu na središnju vrijednost mogućeg raspona ($t(153) = -13.13$; $p < .01$) na cijelom uzorku. To znači da sudionici u prosjeku iskazuju nižu socijalnu distancu, odnosno, manju željenu udaljenost od članova vanjske grupe. One su također niže u odnosu na središnju vrijednost i za podgrupu većine ($t(99) = -8.52$; $p < .01$) i manjine ($t(53) =$

-12.61; $p < .01$) te se nalaze bliže donjim vrijednostima mogućeg raspona. Između podgrupe manjine i većine postoji statistički značajna razlika ($t(143) = -2.44$; $p < .05$), odnosno, sudionici manjine pokazivali su značajno manju socijalnu distancu od sudionika većine.

Iako se mogući raspon na varijabli prosocijalnog ponašanja kreće od 0 do 7, kada se promatra cijeli uzorak i podgrupe, maksimalna postignuta vrijednost iznosi 4. Navedeno znači da su sudionici davali maksimalno jednu naljepnicu više pripadniku vanjske grupe, s obzirom na to da ni u kojem slučaju nisu postignute gornje vrijednosti više od 4. Konačno, kod prosocijalnog ponašanja prosječni rezultati sudionika na cijelom uzorku niži su od središnje vrijednosti mogućeg raspona, koja iznosi 3.5 ($t(149) = -8.35$; $p < .01$), kao i kod podgrupe većine ($t(96) = -7.86$; $p < .01$) i manjine ($t(52) = -3.46$; $p < .01$). Prema tome, sudionici su u prosjeku iskazivali manje prosocijalnog ponašanja, odnosno, davali su manje naljepnica pripadniku vanjske grupe u odnosu na pripadnika svoje grupe. Nadalje, rezultati podgrupe manjine statistički se značajno razlikuju od podgrupe većine ($t(148) = 2.55$; $p < .05$), odnosno, sudionici manjine pokazivali su značajno više prosocijalnog ponašanja od sudionika većine.

Povezanost različitih dimenzija kontakta, socijalne distance i prosocijalnog ponašanja

Kao prvi korak u testiranju postavljene hipoteze provedena je korelacijska analiza među ispitivanim varijablama, a rezultati su prikazani u Tablici 2.

Tablica 2

Interkorelacije mjerenih varijabli

Varijabla	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Spol	-	-.01	-.01	-.05	.03	-.09	-.07	-.02
2. Dob		-	.08	.11	-.09	.22**	-.09	.10
3. Etnička pripadnost			-	-.19*	-.11	-.22**	.18*	-.21*
4. Kvantiteta kontakta				-	.51**	.46**	-.48**	.24**
5. Kvaliteta kontakta					-	.22**	-.44**	.25**
6. Broj bliskih prijatelja						-	-.25**	.15
7. Socijalna distanca							-	-.30**
8. Prosocijalno ponašanje								-

Napomena: * $p < .05$, ** $p < .01$; spol 0=muško, 1=žensko; etnička pripadnost 0=srpska, 1=hrvatska

Kao što je vidljivo iz Tablice 2, utvrđene su značajne, ali slabe negativne povezanosti između etničke pripadnosti, kvantitete kontakta, broja bliskih prijatelja i prosocijalnog ponašanja. Točnije, pripadnici manjine u većoj su mjeri izvještavali o više provedenog vremena s vanjskom grupom, o više bliskih prijatelja iz vanjske grupe te su iskazivali više prosocijalnog ponašanja. Osim toga, utvrđena je i značajna, ali slaba pozitivna povezanost između etničke pripadnosti i socijalne distance, odnosno, pripadnici većine postizali su više rezultate na socijalnoj distanci. Kvaliteta kontakta nije statistički značajno povezana s etničkom pripadnošću.

Može se uočiti i da je utvrđena značajna, ali slaba pozitivna povezanost dobi i broja bliskih prijatelja. Točnije, stariji sudionici imali su više bliskih prijatelja iz vanjske skupine. Dob se nije pokazala značajno povezanom s ostalim varijablama. Sve tri dimenzije kontakta međusobno su značajno slabo do umjereno pozitivno povezane.

Što se tiče povezanosti različitih dimenzija kontakta i socijalne distance, dobivene su značajne slabe do umjerene negativne povezanosti navedenih varijabli. Kvantiteta kontakta i kvaliteta kontakta s vanjskom grupom umjereno su negativno povezane sa socijalnom distancom. Točnije, sudionici koji provode više vremena s pripadnicima vanjske grupe i čiji su kontakti s pripadnicima vanjske grupe kvalitetniji, iskazivali su manje socijalne distance. S druge strane, broj bliskih prijatelja slabo je negativno povezan sa socijalnom distancom, odnosno, oni sudionici s više bliskih prijatelja pripadnika vanjske grupe iskazivali su manju socijalnu distancu prema vanjskoj grupi.

Nadalje, što se tiče povezanosti različitih dimenzija kontakta i prosocijalnog ponašanja, dobivene su značajne slabe pozitivne povezanosti kvalitete i kvantitete kontakta i prosocijalnog ponašanja. Broj bliskih prijatelja s vanjskom grupom nije statistički značajno povezan s prosocijalnim ponašanjem.

Doprinos različitih dimenzija kontakta socijalnoj distanci i prosocijalnom ponašanju

Kako bi se odgovorilo na postavljeni problem, korištene su dvije hijerarhijske regresijske analize, pri čemu je u prvoj kriterij bio socijalna distanca, a u drugoj prosocijalno ponašanje prema vanjskoj grupi. Prvo su provjereni podaci o kolinearnosti za oba modela: tolerancija i faktor povećanja varijance. Vrijednosti tolerancije kretale su se od .607 do 1.000, a vrijednosti faktora povećanja varijance od 1.000 do 1.648, na temelju čega se može zaključiti da kolinearnost ne predstavlja problem. Vrijednosti Durbin – Watson testova u dozvoljenom su intervalu, što znači da su reziduali u oba modela neovisni. U oba regresijska modela, u prvi korak uvedene su demografske varijable spol, dob i etnička pripadnost. U daljnje korake zasebno su uvedene dimenzije kontakta, odnosno, kvantiteta kontakta uvedena je u treći, kvaliteta kontakta u četvrti, a broj bliskih prijatelja iz vanjske grupe u posljednji korak. Ovaj redoslijed odabran je kako bi se vidio zaseban učinak različitih dimenzija kontakta te njihov odnos. Rezultati obje opisane analize prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3

Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza za kriterije socijalne distance i prosocijalnog ponašanja

		Kriterij							
Prediktor		Socijalna distanca				Prosocijalno ponašanje			
		R^2	ΔR^2	F	β	R^2	ΔR^2	F	β
1. Korak		.047	.047	2.456		.055*	.055*	2.819*	
	Dob								.111
	Spol								-.021
	Etnička pripadnost								-.211*
2. Korak		.244**	.197**	12.019**		.092**	.038*	3.692**	
	Dob								.081
	Spol								-.017
	Etnička pripadnost								-.173*
	Kvantiteta kontakta								.200*
3. Korak		.301**	.057**	12.744**		.120**	.028*	3.937**	
	Dob								.103
	Spol								-.030
	Etnička pripadnost								-.175*
	Kvantiteta kontakta								.108
	Kvaliteta kontakta								.190*
4. Korak		.301**	.000	10.553**		.120**	.000	3.258**	
	Dob								.102
	Spol								-.030
	Etnička pripadnost								-.174*
	Kvantiteta kontakta								.107
	Kvaliteta kontakta								.190*
	Broj bliskih prijatelja								.003

Napomena: * $p < .05$, ** $p < .01$; spol 0=muško, 1=žensko; etnička pripadnost 0=srpska, 1=hrvatska

U prvoj regresijskoj analizi kojom je testirana mogućnost predviđanja socijalne distance prema vanjskoj grupi, uvođenjem kvantitete kontakta u drugom koraku model objašnjava 24,4% varijance kriterija, pri čemu je kvantiteta kontakta značajan negativan prediktor socijalne distance. Uvođenjem kvalitete kontakta u idućem koraku objašnjeno je dodatnih 5,7% varijance socijalne distance. Promjena objašnjene varijance pokazala se statistički značajnom, a provjerom regresijskog koeficijenta kvantitete kontakta utvrđeno je kako on također predstavlja negativan značajan prediktor socijalne distance. Zatim je u posljednjem koraku regresijske analize uvedena varijabla broj bliskih prijatelja iz vanjske grupe, pri čemu promjena objašnjene varijance nije statistički značajna te uvedena varijabla ne doprinosi varijanci modela. Cjelokupnim modelom objašnjeno je 30,1% ukupne varijance socijalne distance prema vanjskoj grupi. Pri tome su se kvantiteta i kvaliteta kontakta pokazale konzistentnim negativnim prediktorima socijalne distance, dok broj bliskih prijatelja pripadnika vanjske grupe nije značajni prediktor socijalne distance.

U drugoj regresijskoj analizi kojom je testirana mogućnost predviđanja prosocijalnog ponašanja prema vanjskoj grupi, u prvom koraku etnička pripadnost se pokazala značajnim prediktorom, a model u tom koraku objašnjava 5,5% varijance kriterija. Utvrđeno je kako su pripadnici manjine iskazali veću razinu prosocijalnog ponašanja prema vanjskoj grupi (u prosjeku za 0.297 više od pripadnika većine), što je u skladu s prethodnim rezultatima t-testa. Uvođenjem kvantitete kontakta u drugom koraku, navedena varijabla pokazala se pozitivnim značajnim prediktorom prosocijalnog ponašanja te je objašnjeno dodatnih 3,8% varijance prosocijalnog ponašanja, a promjena objašnjene varijance pokazala se statistički značajnom. U trećem koraku, uvođenjem kvalitete kontakta, koja se također pokazala značajnim pozitivnim prediktorom prosocijalnog ponašanja, varijabla kvantiteta kontakta prestaje biti značajan prediktor. S obzirom na navedeno, pretpostavljeno je postojanje medijacije, zbog čega su provjereni uvjeti za medijacijski efekt prema Baron i Kenny metodi (1986). Provjerene su korelacije prediktora, potencijalnog medijatora i kriterija, te je utvrđeno kako je kvantiteta kontakta, prediktor, značajno pozitivno povezana s kvalitetom kontakta, potencijalnim medijatorom ($r = .47, p < .01$). Osim toga, kvantiteta kontakta također je značajno pozitivno povezana s kriterijem, prosocijalnim ponašanjem ($r = .243, p < .01$), kao i potencijalni medijator, kvaliteta kontakta ($r = .249, p < .01$). Kako bi se provjerio medijacijski efekt, provedena je i zasebna hijerarhijska regresijska analiza. Pokazalo se kako u drugom koraku kvantiteta kontakta, nakon uvođenja kvalitete kontakta, prestaje biti značajan prediktor ($\beta = .06, p < .05$), dok je kvaliteta kontakta značajan prediktor prosocijalnog ponašanja ($\beta = .28, p < .01$).

Prema tome, preduvjeti za medijacijski efekt su zadovoljeni (značajna povezanost prediktora s medijatorom i kriterijem, značajna povezanost medijatora i kriterija te manji utjecaj prediktora na kriterij nakon kontrole medijatora). Pri tome je varijabla kvaliteta kontakta medijator odnosa između kvantitete kontakta i prosocijalnog ponašanja prema vanjskoj grupi, iako dodavanjem te varijable model objašnjava samo dodatnih 2,8% varijance kriterija. Primijenjenim regresijskim modelom objašnjeno je ukupno 12% varijance kriterija. Dakle, testirani set prediktora bolje objašnjava varijancu kriterija socijalne distance nego varijancu kriterija prosocijalnog ponašanja.

Rasprava

Svrha ovog istraživanja bila je istražiti ulogu kvalitete i kvantitete ostvarenog kontakta te broja bliskih prijatelja iz vanjske grupe za dvije odrednice međuetničkih odnosa, socijalne distance i prosocijalnog ponašanja prema pripadnicima vanjske grupe, na uzorku djece nižih razreda osnovne škole. Pri tome su sudionici bili pripadnici etničke većine (Hrvati) i etničke manjine (Srbi) iz dvije osnovne škole u Vukovaru i Dalju.

Dobiveni nalazi – deskriptivni podaci

Što se tiče kvantitete kontakta, podaci dobiveni u ovom istraživanju pokazuju da je količina kontakta koju sudionici ostvaruju s vanjskom grupom veća od prosjeka, odnosno, da u prosjeku gotovo pola svoga vremena sudionici provode s vanjskom grupom. Pri tome podgrupa manjine ostvaruje značajno više kontakta s vanjskom grupom od podgrupe većine. Konkretno, Srbi provode više vremena s Hrvatima, nego obrnuto. Također, i za kvalitetu kontakta pokazalo se da je veća od prosječne vrijednosti na skali, odnosno, iskustva kontakta sudionika s vanjskom grupom prilično su dobra. S druge strane, broj bliskih prijatelja s vanjskom grupom niži je od prosjeka, odnosno, sudionici su u prosjeku izjavljivali o nekoliko bliskih prijatelja iz vanjske grupe. Pri tome je podgrupa manjine izvještavala o nešto više bliskih prijatelja, odnosno, Srbi su izvještavali o više hrvatskih prijatelja nego obrnuto. Uzevši u obzir dobivene rezultate za različite dimenzije kontakta, može se zaključiti da je ostvareni kontakt zadovoljavajuć, uzevši u obzir činjenicu da se radi o kontekstu u kojem se prakticira etnički podijeljeno školovanje u području s poviješću međuetničkog sukoba. Navedeni nalazi mogu se objasniti i time da

pripadnici manjine (Srbi) imaju više prilika za kontakt s većinom jer je pripadnika većine više, što se odražava i na rezultatima ovog istraživanja (više ostvarenog kontakta Srba s Hrvatima nego obrnuto), a samim time i više prilika za stjecanje bliskih prijatelja nego Hrvati. Etnička raznolikost preduvjet je za međuetnički kontakt, te se u istraživanjima pokazalo da je veća vjerojatnost da će se učenici sprijateljiti s pripadnicima vanjske grupe ukoliko se njihov broj poveća (Al Ramiah i sur., 2013; Quillian i Campbell, 2003; Vermeij i sur., 2009; sve prema Thijs i Verkuyten, 2014). Razlika u broju bliskih prijatelja s obzirom na etničku pripadnost u skladu je s istraživanjima u kojima su pripadnici manjine svoje kontakte s pripadnicima većine procjenjivali bliskijima nego u obrnutom slučaju (Crystal, Killen i Ruck, 2008; Čorkalo Biruski i Ajduković, 2012; sve prema Čorkalo Biruski i sur., 2019). Međutim, iako se pokazalo da je međuetničko prijateljstvo obećavajuć način poboljšanja međuetničkih stavova kod djece, ono ima određene nedostatke. Istraživanja provedena u Sjedinjenim Američkim Državama (Bellmore i sur., 2007; Graham i Cohen, 1997; Hallinan i Teixeira, 1987; Howes i Wu, 1990; Jackson i sur., 2006; sve prema Feddes, Noack i Rutland, 2009), Kanadi (Aboud i sur., 2003; prema Feddes, Noack i Rutland, 2009) i Nizozemskoj (Verkuyten, 2001; prema Feddes, Noack i Rutland, 2009) pokazala su da, u usporedbi s prijateljstvima koja djeca stječu unutar vlastite etničke grupe, međuetnička prijateljstva relativno su rijetka. Uz to, pokazalo se da su ona manje stabilna te da se njihov broj smanjuje s godinama (Aboud i sur., 2003; DuBois i Hirsch, 1990; Smith i Schneider, 2000; sve prema Feddes, Noack i Rutland, 2009). Prema Ellis, Wright i Parks (2004; prema Feddes, Noack i Rutland, 2009), međuetnička prijateljstva teža su za održavanje i rjeđa su, osobito u zajednicama etničke segregacije. Navedeni podaci mogu objasniti malen broj bliskih prijatelja iz vanjske grupe i u ovom istraživanju. Međutim, u ovome istraživanju starija djeca izvještavala su o većem broju bliskih prijatelja iz vanjske grupe. Prema Ajdukoviću (2008), postoji jasan razvojni trend prema kojemu starija djeca imaju više prijatelja, što je u skladu s dobivenime. Iako je opisana povezanost mala, podatak da što su djeca starija, imaju više bliskih prijatelja iz vanjske grupe je ohrabrujuć s obzirom na to da ukazuje na pozitivan trend unatoč etničkom odvajanju u školi. No, s obzirom na to da se nije ispitivalo koliko djeca imaju bliskih prijatelja iz vlastite grupe, ne može se usporediti je li to manje ili veće u odnosu na broj prijatelja iz vlastite grupe ili općenito.

Nadalje, rezultati pokazuju kako su sudionici iskazivali socijalnu distancu nižu od prosječne vrijednosti na skali. Pri tome su Srbi pokazivali manju socijalnu distancu od Hrvata. S druge strane, rezultati prosocijalnog ponašanja nešto su niži od prosjeka i svi sudionici su u zadatku podjele naljepnica davali maksimalno jednu naljepnicu više pripadniku vanjske grupe, iako su i dalje u prosjeku davali jednak broj naljepnica – točnije, njih tri – i manjini i većini. Dakle, u prosjeku su i vlastitoj i vanjskoj grupi davali isti broj naljepnica do trenutka kada im je ostala samo jedna naljepnica. Pri tome su Srbi ipak pokazivali nešto više prosocijalnog ponašanja prema vanjskoj grupi od Hrvata. Rezultati dobiveni za prosocijalno ponašanje u skladu su s rezultatima istraživanja koja su pokazala da djeca raspoređuju više resursa članovima vlastite grupe i spremnija su im pomoći u odnosu na članove vanjskih grupa (Katz, Katz i Cohen, 1976; Sierksma, Thijs i Verkuyten; 2015; sve prema Over, 2018).

Dobiveni rezultati ukazuju na zadovoljavajuću razinu socijalne distance s obzirom na to da je ona prilično niska, što ukazuje na manje predrasuda. Dakle, nakon što su djeci ponuđene četiri razine kontakta s pripadnikom vanjske grupe, bila su spremna na gotovo sve razine kontakta – od života u istom gradu ili ulici, pohađanja iste škole ili razreda, sudjelovanja u zajedničkim zadacima na nastavi, sjedenja s njim u istoj klupi, sve do bliskog prijateljstva. Razlike u socijalnoj distanci i prosocijalnom ponašanju između manjine i većine, iako male, ukazuju na nešto bolje odnose manjine prema većini, nego obrnuto. U skladu dobivenim rezultatima, istraživanje provedeno u Vukovaru u tri vremenske točke (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2011) pokazalo je da su pripadnici većine bili skloniji diskriminiranju nego pripadnici manjine. Autori su dobiveno objasnili na način da su kontakti djece pripadnika većine s djecom pripadnicima manjine suzdržaniji, zbog čega je unutargrupno zatvaranje većine snažnije te sklonosti diskriminaciji kod hrvatske djece nešto izraženije. Navedeno možda može objasniti razlike i u ovom istraživanju. Međutim, ostvareni kontakt te vrijednosti socijalne distance kao mjere predrasuda veće su nego što je to očekivano s obzirom na etnički odvojeno školovanje. Navedeno je u skladu su s rezultatima longitudinalnog istraživanja u Vukovaru koje su proveli Čorkalo Biruški i Ajduković (2008) u kojemu se pokazalo da su se međuetnički stavovi manjine i većine tijekom šest godina poboljšali i približili. Iako promjene koje su zabilježili nisu bile velike, autori navode da one ukazuju na kontinuiran, ali spor socijalni oporavak u zajednici, kao i na to da se stavovi pripadnika i manjine i većine pomiču prema sve većoj toleranciji. Osim toga, izvijestili su i o značajnoj promjeni u kontaktima, koji su vremenom postali brojniji i bliskiji kod obje skupine, pri čemu je ta promjena bila istaknutija kod pripadnika većine. Međutim, autori upozoravaju da se radi o vrlo malim promjenama, te

da smanjenje međuetničkog diskriminiranja sporije zahvaća djecu od njihovih roditelja, koja su spremnija na diskriminaciju pripadnika druge skupine. To se djelomično može smatrati posljedicom odvojenoga školovanja koje djeci otežava međuetničke kontakte i onemogućava svakodnevno druženje s djecom iz druge etničke skupine, što smanjuje mogućnost da ih dožive u kontekstu u kojemu etnička pripadnost nije istaknuta. Zbog toga djeca nemaju priliku da vlastitim iskustvom potvrde ili opovrgnu mišljenje koje im je ponuđeno u obitelji ili široj zajednici (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008). Na primjer, prema istraživanju Čorkalo Biruški i Ajduković (2012) međuetničkih odnosa različitih etničkih manjina i većine u Hrvatskoj, u Vukovaru se pokazalo da, iako pripadnici manjine izvještavaju o bliskijim kontaktima s pripadnicima većine nego obratno, ti ostvareni kontakti rijetko prelaze razinu poznaničkih. Prema Ajdukoviću (2008), zbog specifičnog socijalnog konteksta na području istočne Slavonije, razlike između manjine i većine puno su kompleksnije nego što se to čini. On navodi postojanje mogućnosti da se Hrvati, nakon godina prožetih osjećajem viktimizacije, osjećaju "ovlaštenima" otvoreno pokazivati generalizirane diskriminacijske stavove prema Srbima, što su pokazale razlike u stavovima u nekim istraživanjima (Čorkalo i sur., 2004; Freedman i sur., 2004; sve prema Ajduković, 2008). Taj osjećaj viktimizacije služi, na neki način, kao opravdanje diskriminacijskog ponašanja, zbog čega se ono ne smatra socijalno neprihvatljivim ponašanjem od strane vlastite grupe (Ajduković, 2008).

Odnos kvalitete kontakta, kvantitete kontakta, broja bliskih prijatelja, socijalne distance i prosocijalnog ponašanja

Što se tiče povezanosti različitih dimenzija kontakta i socijalne distance, pokazalo se da su više kontakata, veća kvaliteta kontakata te veći broj bliskih prijatelja iz vanjske grupe povezani s manjom socijalnom distancom. Odnosno, što su pripadnici imali više kontakata, bolja iskustva kontakata i više bliskih prijatelja iz vanjske grupe, to su iskazivali manju socijalnu distancu. S druge strane, pokazalo se da su samo dvije dimenzije kontakata – kvantiteta i kvaliteta kontakata – značajno pozitivno povezane s prosocijalnim ponašanjem. Točnije, oni koji su imali više kontakata i bolja iskustva s vanjskom grupom, davali su više naljepnica pripadniku vanjske grupe. Dobiveno je djelomično u skladu s istraživanjem koje su proveli Tomovska Misoska i suradnici (2019), u kojemu su kvalitetniji kontakti i veći broj bliskih prijatelja bili povezani s boljim stavovima prema vanjskoj grupi. Dakle, s obzirom na dobiveno u ovome istraživanju, samo se u slučaju socijalne distance može zaključiti da je međuetničko prijateljstvo povezano

s boljim međuetničkim odnosima, kao što su pokazala i druga istraživanja (Hewstone i Brown, 2005; Hughes i sur., 2012; Niens i sur., 2003; Pettigrew i sur., 2011; Tropp i sur., 2017; sve prema Tomovska Misoska i sur., 2019). Međutim, ono se nije pokazalo povezanim s prosocijalnim ponašanjem, odnosno, bez obzira na to koliko su sudionici imali bliskih prijatelja iz vanjske grupe, nisu davali više od jedne naljepnice pripadniku vanjske grupe. S obzirom na to da su sudionici općenito izvještavali o malom broju bliskih prijatelja iz vanjske grupe, postoji mogućnost da to nije dovoljan broj bliskih odnosa zbog kojih bi dijete odlučilo dati više resursa nekome iz vanjske grupe, te je etnička pripadnost u ovom slučaju bila presudna. Prema teoriji socijalnog identiteta, podijeljenost zajednice i povijest međuetničkog sukoba može smanjiti spremnost djece da pomognu članovima vanjske grupe (Nesdale, 2004). Umjesto toga, djeca će nastojati ojačati status vlastite grupe i preferirati pomoći pojedincima koje smatraju sličnima (Nesdale i sur., 2009). Osim toga, postoji vjerojatnost da članovi djetetove grupe neće odobravati odluku da se resursi dodjeljuju percipiranom protivniku te će negativno percipirati "nelojalne" članove, tj. one koji se ne ponašaju u skladu s grupnim normama (Abrams, Rutland, Ferrell i Pelletier, 2008; prema O'Driscoll i sur., 2018). To se zove i "efekt crne ovce", prema kojemu će pojedinci koji se uključuju u ponašanja koja većina članova ne odobrava biti socijalno kažnjeni (Abrams, Palmer, Rutland, Cameron, & Van de Vyer, 2014; Pinto, Marques, Levine, & Abrams, 2010; sve prema O'Driscoll i sur., 2018). Prema tome, pozitivna djela prema članu vanjske, "suparničke" grupe mogu ugroziti položaj člana unutar vlastite grupe.

U okviru postavljenog problema, pretpostavljeno je da će sve dimenzije kontakta biti negativni prediktori socijalne distance, a pozitivni prediktori prosocijalnog ponašanja. Prethodno je provjereno i utvrđeno nepostojanje moderacijskog efekta etničke pripadnosti na taj odnos, što znači da su prediktori na jednak način objašnjavali varijancu oba kriterija kod manjine i većine. Prema tome, bilo je opravdano provesti analizu na cijelom uzorku. Što se tiče oba kriterija – socijalne distance i prosocijalnog ponašanja prema vanjskoj grupi – hipoteza je djelomično potvrđena. Točnije, samo su kvaliteta i kvantiteta kontakta bili negativni prediktori socijalne distance. U slučaju prosocijalnog ponašanja pozitivan prediktor je kvaliteta kontakta, koja je ujedno i medijator u odnosu kvantitete kontakta i prosocijalnog ponašanja, iako ona sama ne objašnjava velik udio varijance prosocijalnog ponašanja. Dobiveno znači da nije dovoljno samo provođenje određenog vremena s djecom iz vanjske grupe – već ta iskustva moraju biti i pozitivna, odnosno kontakt kvalitetan kako bi došlo do njegovih pozitivnih učinaka na prosocijalno ponašanje prema vanjskoj grupi.

S druge strane, u slučaju socijalne distance i kvantiteta i kvaliteta kontakta pokazali su se važnim prediktorima, pri čemu kvantiteta kontakta objašnjava puno veći udio varijance od kvalitete kontakta. U istraživanju Pettigrew i Tropp (2006) dobiveno je da je kvaliteta kontakta imala veću vjerojatnost povećanja pozitivnih međugrupnih odnosa u odnosu na kvantitetu kontakta. Navedeno nije u skladu s nalazima dobivenima za kriterij socijalne distance u ovom istraživanju, čiji bolji prediktor je kvantiteta kontakta. Postoji mogućnost da je pitanje kvantitete kontakta, odnosno koliko vremena provode s djecom iz vanjske grupe, bilo najkonkretnije te su ga djeca stoga najbolje i shvatila, dok su ostala dva pitanja gdje ih se pitalo kakva su njihova iskustva s djecom iz vanjske grupe i koliko imaju bliskih prijatelja iz vanjske grupe nekoj djeci mogla biti nejasna.

Međutim, dimenzija prijateljstva u ostvarenom kontaktu – broj bliskih prijatelja iz vanjske grupe – nije se pokazala značajnim prediktorom socijalne distance niti prosocijalnog ponašanja. Prema Maxwellu (1990), kako bi se razvila bliska prijateljstva i s njima povezane koristi poput razvoja empatije i socijalnih kompetencija, djeca trebaju prilike za česte i intenzivne interakcije s vršnjacima u kojima se potiče međusobna suradnja i sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima, a upravo škola pruža takve mogućnosti. Prema tome, uloga učitelja kao facilitatora u razvoju prijateljstava važna je kako bi se mogle isplanirati situacije koje bi učenicima pružile mogućnost da budu u takvoj vrsti interakcija s vršnjacima i stvaraju prijateljstva. Ono što dodatno otežava ili onemogućava stvaranje takvih situacija i uvjeta je odvojeno školovanje. Istraživanje Szalai (2011; prema Čorkalo Biruški i Ajduković, 2012) pokazalo je da etnički miješano, nasuprot odvojenom organiziranom školovanju, ima značajan utjecaj na međuetničku suradnju te na stvaranje međuetnički bliskih kontakata, odnosno prijateljstava. Nalazi tog istraživanja pokazali su i da je broj međuetničkih kontakata najmanji u školama gdje su učenici prema etničkom načelu odvojeni na razini razreda ili smjerova. Upravo to slučaj je i u školama u Vukovaru i Dalju, gdje su većina i manjina odvojene po smjenama, odnosno po razredima.

No, ako se promatraju smjerovi povezanosti te odnosa prediktora i kriterija u ovom istraživanju, dobiveni nalazi u skladu su s hipotezom kontakta (Allport, 1954) i suvremenim longitudinalnim istraživanjima. Prema njima, odgovarajući kontakt smanjuje predrasude i promiče pozitivne međuetničke odnose (Brown i sur., 2007; prema Pettigrew i sur., 2011), odnosno, u kontekstu ovog istraživanja, smanjuje socijalnu distancu i povećava prosocijalno ponašanje. Rezultati istraživanja u skladu su i s istraživanjem Čorkalo Biruški i Ajduković (2012), u kojemu se pokazalo da su stavovi o školskoj i izvanškolskoj međuetničkoj integraciji

kod adolescenata prisnijih kontakata s vanjskom grupom bili pozitivniji. Dakle, i ovi nalazi, kao i nalazi istraživanja mnogih drugih multikulturnih sredina (Tropp i Pettigrew, 2005; Tropp i Prenovost, 2008; Verkuyten, 2008; Wright i Tropp, 2005; sve prema Čorkalo Biruški i Ajduković, 2012) potvrđuju važnost kontakata u borbi protiv predrasuda i poboljšanju međuetničkih odnosa. Dakle, može se zaključiti da, čak i u situaciji odvojenih školskih razreda i smjena te povijesti međuetničkog sukoba, i kvaliteta i učestalost kontakata imaju važnu ulogu u promicanju boljih međuetničkih odnosa.

Nedostaci i implikacije istraživanja

Hipoteza kontakata (Allport, 1954), koja je temelj postavljenih pretpostavki u ovome istraživanju, opsežno je istraživana tema, no vrlo malo istraživanja provedeno je na uzorku djece. To se osobito odnosi na međuetničke odnose u zajednicama koje su doživjele međugrupni sukob. Niz istraživanja (Ajduković i Čorkalo Biruški, 2008; Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008, 2012; Čorkalo Biruški i sur., 2019; Pehar i Čorkalo Biruški, 2018; Tomašić Humer i Milić, 2017) međuetničkih odnosa na području Istočne Slavonije izučavala su odnos kontakata i različitih konstrukata, ali na adolescentima i odraslima. Osim toga, malo istraživanja do sada bavilo se istovremenim istraživanjem različitih dimenzija kontakata i njihova odnosa s nekim odrednicama međuetničkih odnosa kod djece nižih razreda osnovne škole, pripadnika manjine i većine (Binder i sur., 2009; Connolly, 2000; Hewstone i Brown, 2005; Tomovska Misoska, 2014; Tomovska Misoska i sur., 2019). Stoga je ovo prvo istraživanje u Hrvatskoj koje istražuje odnos različitih dimenzija kontakata i nekih odrednica međuetničkih odnosa kod djece nižih razreda osnovne škole. Ovo istraživanje donosi nove nalaze o utjecaju kontakata na međuetničke odnose. Točnije, pokazalo se da su i kvantiteta i kvaliteta ostvarenog kontakata važni faktori te potencijalni način poboljšanja međuetničkih odnosa u zajednici s poviješću međuetničkog sukoba, jer njihovim povećanjem može doći do smanjenja socijalne distance te povećanja prosocijalnog ponašanja. Pri tome je prednost što je navedeno ispitivano kod djece nižih razreda osnovne škole, populaciji kod koje su navedeni odnosi rijetko ispitivani te su istovremeno prikupljeni podaci i manjine i većine.

Međutim, važno je spomenuti i njegove nedostatke. U provedenom istraživanju korišten je prigodan uzorak dvije osnovne škole, jedne u Vukovaru, a druge u Dalju, što su s obzirom na okolnosti i dopuštenje ravnatelja bile jedine osnovne škole u kojima se istraživanje moglo provesti. Prema prvotnom planu, u istraživanju su trebali sudjelovati samo učenici osnovnih škola u Vukovaru, s obzirom na to da se u Vukovaru najviše osjete posljedice podijeljenosti zajednice nakon ratnih događanja. Sukladno tome, istraživanje međuetničkih odnosa u Vukovaru i dalje je osjetljiva tema zbog čega se u fazi prikupljanja sudionika pojavilo mnogo prepreka. Nadalje, s obzirom na to da su na istraživanje prvo morali pristati roditelji djece, a zatim i djeca, postoji mogućnost da oni roditelji koji imaju negativnije međuetničke stavove nisu dopustili sudjelovanje svoga djeteta u istraživanju koje se bavi međuetničkim odnosima. Zbog navedenoga, na temelju dobivenog uzorka moramo biti oprezni s generalizacijom rezultata na cijelu populaciju. Na primjer, prema Čorkalo Biruški i Ajduković (2008), kada roditelji djeci prenesu informacije koje podržavaju diskriminacijsko ponašanje, stavovi djece prema vanjskoj grupi mogu postati još negativniji od roditeljskih stavova. Također, važno je istaknuti da su se mjere svih konstrukata u ovom istraživanju oslanjale na samoprocjene djece koje na sebe vežu mogućnost da su dati odgovori socijalno poželjni, posebice ako se radi o osjetljivoj temi, što je slučaj u ovom istraživanju. Nadalje, prilikom uzimanja u obzir varijable prijateljstva kao jedne od dimenzija kontakta, važan je precizniji uvid u dječje odnose s vršnjacima (Maxwell, 1990) koji nije dobiven u ovom istraživanju. Drugim riječima, u obzir bi bilo korisno uzeti niz čimbenika i dokaza iz različitih izvora. Na primjer, osim samo broja bliskih prijatelja o kojima dijete izvještava, ispitati i tko mu je najbolji prijatelj, kakvi su odnosi s tim prijateljima, koliko su ti odnosi stabilni i jesu li recipročni. S obzirom na to da je istraživanje bilo individualno i istraživači su sjedili uz dijete dok je rješavalo upitnik, čitajući mu upute i zadatke, moguće je da su neka djeca na mjere prosocijalnoga ponašanja i socijalne distance odabirala socijalno poželjnije odgovore. Iako je više puta kroz istraživanje naglašeno kako nema točnih i netočnih odgovora, postoji mogućnost da su neka djeca shvatila da su neki odgovori ipak „točniji“ i prikladniji od drugih. Metodološki nedostatak istraživanja je to što su svi konstrukti procjenjivani pomoću jedne čestice, osim mjere socijalne distance koja je procijenjena s četiri čestice, što je također kraće nego uobičajeno.

Nadalje, prema Binderu i suradnicima (2009), socijalna distanca kao mjera predrasuda možda nije optimalna mjera kada se radi o kontaktu zbog njezinog konceptualnog preklapanja s međugrupnim kontaktom. Jer, iako se ostvareni kontakt odnosi na stvarno ponašanje, socijalna distanca odnosi se na namjeru koja je usmjerena na isto to ponašanje. U budućim istraživanjima bilo bi korisno koristiti više različitih mjera predrasuda kako bi se dodatno i preciznije ispitaio učinak kontakta na predrasude.

Iako su međuetnički odnosi manjina i većine, kako u Vukovaru i okolici, tako i u ostalim dijelovima Hrvatske već opsežno istraživana tema, gotovo da nema istraživanja provedenih na populaciji djece nižih razreda osnovne škole. S obzirom na to da već u toj dobi dolazi do razvoja predrasuda i međuetničkih stavova, a mnoga istraživanja, poput ovoga, potvrdila su važnost kontakta u promicanju pozitivnih međuetničkih odnosa (Cameron i Rutland, 2006; Cameron, Rutland, Brown i Douch, 2006; Pettigrew i Tropp, 2006, 2008; Allport, Clarck i Pettigrew, 1954; sve prema Tomovska Misoska i sur., 2019), u budućim istraživanjima bilo bi važno ispitati i ostale konstrukte koji mogu utjecati na kontakt kod djece nižih razreda osnovne škole. Na primjer, bilo bi korisno uključiti i različite vrste normi i kontekstualne faktore, kao i druge varijable koje bi mogle utjecati na odnos kontakta i drugih odrednica međuetničkih odnosa kod mlađe populacije. Također, bilo bi korisno ispitati prirodu kontakata koje djeca ostvaruju, na primjer, gdje ih mogu ostvariti, koliko često, na koji način stječu prijatelje, koliko su ti odnosi bliski, itd. Dublje razumijevanje navedenoga kod mlađe djece bitno je kako bi se u što ranijoj dobi moglo krenuti u smjeru promjene i promicanja pozitivnih međuetničkih kontakata, koji su temelj socijalne integracije u multikulturalnoj i višenacionalnoj sredini. Prema Čorkalo Biruški i Ajdukoviću (2012), takva sredina može postati funkcionalna i uspješna zajednica tek poštivanjem vlastite etničke raznolikosti. Potvrda potencijalnih koristi koje bi djeca imala od planiranih situacija kontakta koje bi omogućile uspostavu kvalitetnih i bliskih međuetničkih kontakata ukazuje na važnost osmišljavanja takvih intervencija. Na primjer, korisno bi bilo osmisliti privlačne, kreativne i stalne aktivnosti u kojima bi djeca iz obje etničke skupine imala zajednički cilj i u kojima bi se poticala suradnja. Tako osmišljene izvannastavne aktivnosti mogle bi zaobići trenutnu okolnost odvojenog školovanja u Istočnoj Slavoniji i ublažiti opterećenost djece etničkim identitetom koji prožima zajednicu, pa tako i djecu od najranije dobi.

Zaključak

Cilj ovoga istraživanja bio je istražiti ulogu kvalitete i kvantitete ostvarenog kontakta te broja bliskih prijatelja iz vanjske grupe kod dviju odrednica međuetničkih odnosa, socijalne distance i prosocijalnog ponašanja prema vanjskoj grupi, kod djece nižih razreda osnovne škole, pripadnika većine i manjine. Utvrđeno je da je socijalna distanca negativno povezana sa svim dimenzijama kontakta – s kvantitetom kontakta, kvalitetom kontakta te brojem bliskih prijatelja iz vanjske grupe. Nadalje, dobivena je značajno pozitivna povezanost prosocijalnog ponašanja i dvije dimenzije kontakta – kvantitete i kvalitete kontakta. Hipoteza o odnosu navedenih varijabli djelomično je potvrđena; samo kvaliteta i kvantiteta kontakta bili su negativni prediktori socijalne distance, dok je u slučaju prosocijalnog ponašanja pozitivan prediktor kvaliteta kontakta, koja je ujedno i medijator u odnosu kvantitete kontakta i prosocijalnog ponašanja. Nalazi ovog istraživanja ukazuju na potencijalnu korist i važnost intervencija poticanja međuetničkih kontakata i kod djece nižih razreda osnovne škole s obzirom na to da su neki obrasci potvrđeni u ovom istraživanju dobiveni i u brojnim istraživanjima provedenima u različitim međuetničkim kontekstima, ali na drugim populacijama.

Literatura

- About, F. (1988). *Children and prejudice*. Oxford, England: Basil Blackwell.
- About, F., Tredoux, C., Tropp, L. R., Brown, C. S., Niens, U. i Noor, N. M. (2012). Interventions to reduce prejudice and enhance inclusion and respect for ethnic differences in early childhood: A systematic review. *Developmental Review*, 32(4), 307-336.
- Ajduković, D. i Čorkalo Biruški, D. (2008). Caught between the ethnic sides: Children growing up in a divided post-war community. *International Journal of Behavioral Development*, 32(4), 337-347.
- Allport, G. (1954). *The nature of prejudice*. New York: Addison-Wesley.
- Bar-Tal, D., Diamond, A. H. i Nessie, M. (2017). Political socialization of children in intractable conflicts: Conception and evidence. *International Journal of Behavioral Development*, 41(3), 415-425.
- Bastian, B., Lusher, D. i Ata, A. (2012). Contact, evaluation and social distance: Differentiating majority and minority effects. *International Journal of Intercultural Relations*, 36(1), 100-107.
- Bigler, R. S. i Liben, L. S. (2007). Developmental Intergroup Theory. *Current Directions in Psychological Science*, 16(3), 162-166.
- Binder, J., Zagefka, H., Brown, R., Funke, F., Kessler, T., Mummendey, A., Leyens, J.-P. (2009). Does contact reduce prejudice or does prejudice reduce contact? A longitudinal test of the contact hypothesis among majority and minority groups in three european countries. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(4), 843-856.
- Brown, R. (1995). *Prejudice: Its social psychology*. Oxford, England: Blackwell.
- Castiglione, C., Licciardello, O., Rampullo, A. i Campione, C. (2013). Intergroup Anxiety, Empathy and Cross-group Friendship: Effects on Attitudes Towards Gay Men. *Social and Behavioral Sciences*, 93, 969-973.
- Connolly, P. (2000). What now for the contact hypothesis? Towards a new research agenda. *Race. Ethnicity and Education*, 3(2), 169-193.
- Čorkalo Biruški, D. i Ajduković, D. (2008). Promjene međuetničke diskriminacije u djece i međuetnički stavovi i ponašanja njihovih roditelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15, 377-400.

- Čorkalo Biruški, D. i Ajduković, D. (2012). *Škola kao prostor socijalne integracije djece i mladih u Vukovaru*. Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert.
- Čorkalo Biruški, D. i Ajduković, D. (2012). Što određuje međuetničke stavove adolescenata u podijeljenoj zajednici?. *Društvena istraživanja*, 21(4), 901-921.
- Čorkalo Biruški, D., Jelić, M., Ivanec, T. P., Pehar, L., Uzelac, E., Rebernjak, B. i Kapović, I. (2019). *Obrazovanje nacionalnih manjina i međuetnički stavovi u Hrvatskoj*. Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Dautel, J. (2012). The cost of conflict: Children's reasoning about ethno-religious identity in Northern Ireland. *Perspectives on Europe*, 42(2), 74–78.
- Feddes, A. R., Noack, P. i Rutland, A. (2009). Direct and extended friendship effects on minority and majority children's interethnic attitudes: a longitudinal study. *Child development*, 80(2), 377–390.
- Gallagher, T. (2004). *Education in divided society*. London: Palgrave Macmillan.
- Hughes, J., Lolliot, S., Hewstone, M., Schmid, K. i Carlisle, K. (2012). Sharing classes between separate schools: A mechanism for improving inter-group relations in Northern Ireland? *Policy Futures in Education*, 10(5), 528–539.
- Hewstone, M., & Brown, R. (2005). An integrative theory of intergroup contact. U: M. P. Zanna (Ur.), *Advances in experimental social psychology*, 37 (str. 255–343). Oxford: Elsevier Academic Press.
- Johnston, B. M. i Glasford, D. E. (2017). Intergroup contact and helping: How quality contact and empathy shape outgroup helping. *Group Processes i Intergroup Relations*, 00(0), 1–17.
- Kenworthy, J. B., Turner, R. N., Hewstone, M. i Voci, A. (2005). Intergroup contact: When does it work, and why? U: J. F. Dovidio, P. Glick i L. A. Rudman (Ur.), *On the nature of prejudice. Fifty years after Allport* (str. 278–292). Malden, MA: Blackwell.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling (second edition)*. New York: Guilford Press.
- Levy, S. R. i Killen, M. (Ur.). (2008). *Intergroup attitudes and relations in childhood through adulthood*. Oxford University Press.
- Maxwell, W. (1990). The Nature of Friendship in the Primary School. U: C. Rogers & P. Kutnick (Ur.), *The social psychology of the primary school*. London: Routledge, str. 169–198.

- Nesdale, D. (2004). Social identity processes and children's ethnic prejudice. U: M. Bennett, F. Sani (Ur.), *The development of the social self* (str. 219-246). London: Psychology.
- Nesdale, D., Durkin, K., Maass, A. i Griffiths, J. (2004). Group status, outgroup ethnicity and children's ethnic attitudes. *Applied Developmental Psychology, 25*(2), 237–251.
- Nesdale, D., Durkin, K., Maass, A., & Griffiths, J. (2005). Threat, group identification, and children's ethnic prejudice. *Social Development, 14*(2), 189-205.
- Nesdale, D. (2007). The development of ethnic prejudice in early childhood. U: O. Saracho, B. Spodek (Ur.), *Contemporary perspectives on socialization and social development in early childhood education* (str. 213-240). Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Nesdale, D., Milliner, E., Duffy, A. i Griffiths, J. (2009). Group membership, group norms, empathy and young children's intentions to aggress. *Aggressive Behavior, 35*(3), 244–258.
- O'Driscoll, D., Taylor, L. K. i Dautel, J. B. (2018). Intergroup resource distribution among children living in segregated neighborhoods amid protracted conflict. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology, 24*(4), 464–474.
- Over, H. (2018). The influence of group membership on young children's prosocial behaviour. *Current Opinion in Psychology, 20*, 17–20.
- Rhodes, M., Leslie, S.J., Saunders, K., Dunham, Y. i Cimpian, A. (2017). How does social essentialism affect the development of inter-group relations? *Developmental Science, 21*(1), 1-15.
- Pehar, L. i Čorkalo Biruški, D. (2018). (Zanemarena) uloga i važnost društvenih normi u poticanju međugrupnog kontakta: Pregled dosadašnjih nalaza i istraživački izazovi. *Psihologijske Teme, 27*(2), 221–244.
- Pettigrew, T. F. i Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 90*(5), 751–783.
- Pettigrew, T. F., Tropp, L. R., Wagner, U. i Christ, O. (2011). Recent advances in intergroup contact theory. *International Journal of Intercultural Relations, 35*(3), 271–280.

- Taylor, L. i Glen, C. (2019). From empathy to action: Can enhancing host-society children's empathy promote positive attitudes and prosocial behaviour toward refugees?. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 30(2), 214-226.
- Tausch, N., Tam, T., Hewstone, M., Kenworthy, J. i Cairns, E. (2007). Individual level and group-level mediators of contact effects in Northern Ireland: The moderating role of social identification. *British Journal of Social Psychology*, 46(3), 541–556.
- Thijs, J. i Verkuyten, M. (2014). School ethnic diversity and students' interethnic relations. *British Journal of Educational Psychology*, 84(1), 1–21.
- Tomovska Misoska, A. (2014). Giving children space to express themselves: Exploring children's views and perspectives of contact programmes in Northern Ireland and the Republic of Macedonia. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 44(5), 778–800.
- Tomovska Misoska, A., Taylor, L., Dautel, J. i Rylander, R. (2019). Contact, Conflict and Interethnic Attitudes among children in North Macedonia. *Primenjena psihologija*, 12(4), 409-428.
- Tomašić Humer, J. i Milić, M. (2017). Socijalna distanca prema vršnjacima različitih etničkih grupa-utjecaj percipiranih razrednih normi i ostvarenog kontakta. *Napredak: časopis za pedagojsku teoriju i praksu*, 158(1-2), 69-83.
- Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Wolpe, T. i Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect: knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 73-90.